

A startupok helyzete a közép- és kelet-európai piacgazdaságokban²

Absztrakt

A tanulmány a startupok működését vizsgálja a közép- és kelet-európai piacgazdaságokban. Alapfeltevésünk szerint az egyes országok intézményi környezete jelentős hatást gyakorol a startupalapítási hajlandóságra, valamint a már meglévő startupok vándorlására. Ennek megfelelően a kapitalizmusvariációk (VoC) elmélete alapján keressük magyarázatot a startup-ökoszisztémák eltéréseire. A tanulmányban alkalmazott módszertan szakirodalom-feldolgozás, melyet statisztikai elemzések egészítenek ki. Eredményeink alapján a visegrádi országok startup-ökoszisztémáit leginkább a külföldi működő tőkére (FDI) alapuló növekedési modell, valamint a kevésbé támogató intézményi légkör korlátozza. Ennek következtében Lengyelország kivételével a visegrádi országokat a startupalapítók elvándorlása jellemzi. Mivel az intézményi rendszer átalakítása rendszerint hosszabb időt vesz igénybe, így rövid és középtávon megoldást a startupötletek inkubációja, a megfelelő képzés és mentorálás jelenthet.

Kulcsszavak: startup, VoC, kapitalizmusvariációk

1 Egyetemi tanársegéd, BGE Pénzügy Tanszék; PhD-hallgató SZE RGDI; e-mail: szennay.aron@uni-bge.hu.

2 A tanulmány az MTA-BGE Makrogazdasági fenntarthatósági kutatócsoport mint munkahely keretében, a Támogatott Kutatócsoportok Irodájának támogatásával készült. A szerző a kutatócsoport tagja.

A szerző ezúton is köszönetét fejezi ki Csákné Filep Juditnak a kéziratához fűzött észrevételekért, javaslatokért.

DOI: http://dx.doi.org/10.31570/Prosp_2019_04_2.

Bevezetés

Az újonnan induló vállalkozásoknak kiemelt szerepük van a munkahelyteremtésben, az innovációs és technológiai folyamatok serkentésében, valamint a gazdasági növekedés elősegítésében (Szerb et al. 2018; Makra 2009). Habár a startupok állnak a tudományos, illetve a szakmai diskurzus középpontjában, az új vállalkozásoknak csak töredéke tekinthető startupnak. A startupok gazdaságban betöltött megkülönböztetett szerepét elsősorban az általuk végrehajtott technológiai fejlesztések, innovációk okozzák. Emellett jelentős mértékben járulnak hozzá a új fejlesztések széles körű elterjedéséhez is. Ugyanakkor a létrehozott és fenntartott munkahelyek, a nemzetgazdasági szintű hozzáadott érték tekintetében szerepük jelenleg mind Kelet-Közép-Európában, mind a fejlett piacgazdaságok esetében csekély, mivel elsősorban technológiaintenzív vállalkozások.

Európa különböző országaiban, városaiban eltérő valószínűséggel jelennek meg startupok. Habár Florida (2005) szerint a potenciális startupalapítókat is magában foglaló kreatív osztály az urbánus területeken koncentrálódik, a tapasztalatok alapján mégis jelentős eltérés mutatkozik például Párizs és Berlin, Bécs és Budapest, vagy épp Tallinn és Debrecen vagy épp Temesvár startup-ökoszisztémája között. Kutatásunkban ezen eltérések potenciális okait vizsgáltuk.

Véleményünk szerint az európai startup-ökoszisztémák közötti különbségek nem magyarázhatók kizárólag gazdasági vagy földrajzi okokkal, így elemzésünkben az országok társadalmi intézményrendszerét vettük alapul, amihez a kapitalizmusvariációk (*varieties of capitalism*, VoC) elméleti keretrendszerét használtuk fel. Habár a kapitalizmusvariációk elmélete az egyes országok besorolását illetően eddig nem jutott konszenzusra, elegendő kutatás készült ahhoz, hogy az egyes országok kulturális, társadalmi és gazdasági intézményrendszere vizsgálható legyen.

Tanulmányunk első, elméleti fejezetében kísérletet teszünk a startupvállalkozások definiálására, valamint bemutatjuk az európai startup-ökoszisztémák főbb jellemzőit, majd ismertetjük a kapitalizmusvariációk keretrendszerének főbb irányait. A második fejezetben az elemzési módszertant mutatjuk be. A harmadik fejezetben az egyes közép- és kelet-európai országok intézményrendszereit, valamint azoknak a startupok alapítására gyakorolt potenciális hatásait vizsgáljuk. A tanulmány végén összefoglaljuk eredményeinket és vázoljuk a további kutatási irányokat.

Elméleti keretek

A fejezetben először a startupok lehetséges definícióit, valamint a definiálás nehézségeit foglaljuk össze, majd röviden – a közép- és kelet-európai országokra fókuszálva – a jelenlegi európai startup-ökoszisztéma helyzetét, trendjeit, lehetséges fejlődési irányait mutatjuk be. A fejezet második felében a kapitalizmusvariációk elméletének alapjait és főbb eredményeit ismertetjük.

A startupok meghatározása

Habár a startupok gyakran jelennek meg mind a tudományos, mind a közéleti diskurzusokban, számos különböző meghatározásuk létezik. Az egyik ismert definíció alapján „a startup új termékeket vagy szolgáltatásokat hoz létre bizonytalan szélsőséges környezetben, képes innovatív lenni méretétől és korától függetlenül” (Ries 2011: 17–18). A 2006-ban megjelent *A kockázati tőke világa* című tanulmánykötet még innovatív kisvállalkozásként említi a startupokat (NIH 2014: 1). Kádas Péter, a TractionTribe akcelerátor alapítója szerint „a startup olyan induló vállalkozás, amely hosszú távú versenyelőnyét valamilyen technológiai vagy üzleti innovációra alapozza” (NIH 2014: 4). Eric Ries, a *Lean Startup* című könyv szerzője szerint pedig „startup egy olyan emberi intézmény, amely arra szerveződött, hogy nagyon bizonytalan körülmények között hozzon létre új termékeket vagy szolgáltatásokat” (NIH 2014: 5). A vizsgált meghatározások alapján más és más vállalkozások tekinthetők startupnak, ugyanakkor közös pontként a technológia, az innováció, valamint az üzleti ötlet bizonytalansága emelhető ki.

A definíciós nehézségek következtében a startupok azonosítása, valamint tevékenységük követése számos problémába ütközik (Csákné Filep et al. 2019). Ennek ismeretében különös értékkel bír bármilyen kutatás, mely mélyebb, startupokra vonatkozó adatokat tartalmaz több évre vonatkozóan. A European Startup Initiative által 2016 óta évente megjelentetett Startup Heatmap Europe egyike azon kevés információforrásnak, mely széles információbázissal rendelkezik az európai startup-ökoszisztéma(k)ról.

A tapasztalatok szerint az új üzleti ötleteknél is igaz, hogy *senki nem lehet próféta a saját hazájában*: a startupalapítók csaknem fele (48%) költözött lakóhelyéről más városba megalapítani a vállalkozását. Ugyanakkor a vállalkozóknak csupán 21 százaléka költözött más országba, míg a más régióba utazók aránya 19 százalék. A távozás oka jellemzően a szakértelemhez (*talent*) való hozzáférés, a szabadabb üzleti környezet (*ease of doing business*), valamint a tőkéhez való hozzáférés (*access to capital*) volt. A legtöbb kivándorlás a közép- és kelet-európai államokból, valamint a mediterrán

régióból történt – a más országba, illetve városba költözők aránya Kelet-Közép-Európában rendre 29 és 21, míg a mediterrán országokban ugyanez rendre 17 és 17 százalékot tett ki. Ugyanez az érték az Európai Unión belül mindenhol máshol jelentősen alacsonyabb. Érdekes kiemelni, hogy a balti tagállamok az egyéb közép- és kelet-európai volt szocialista államoktól eltérően az északi államokkal kerültek egy kategóriába. Az elemzés másik fontos következtetése, hogy az adott városban működő helyi és külföldi vállalkozók startup-ökoszisztémával való elégedettsége között nincs érdemi különbség, azaz *a szomszéd füve mégsem zöldőbb* (Startup Heatmap Europe 2017).

A Startup Heatmap Europe 2016-ban vizsgálta az üzleti környezet minősége és a startupok nettó vándorlási egyenlege közötti kapcsolatot. Az üzleti környezet indikátoraként a vizsgálatban a Heritage Foundation gazdaságiszabadság-indexét (Index of Economic Freedom, IEF) használták fel. Az index a 12, 0 és 100 közötti skálán értékelt indikátor egyszerű, súlyozatlan számtani átlagaként kerül kiszámításra. Az indikátorok négy szempontot ölelnek fel, melyek

- (1) a jog uralma (tulajdonjogok védelme, kormányzat integritása, igazságszolgáltatás hatásossága)
- (2) a kormányzat mérete (kormányzati kiadások, adóteher, fiskális egyensúly),
- (3) a szabályozás hatékonysága (üzleti, munkavállalási, monetáris szabadság), valamint
- (4) a piaci nyitottság (kereskedelmi, befektetési, pénzügyi szabadság).

A vizsgált értékek mindegyike a szabadpiaci logikát és/vagy az állami szerepvállalás korlátozását tekinti értéknek. Ezen keretrendszer alapul véve, míg a közép- és kelet-európai államok (Csehországot kivéve), vagy éppen Franciaország, illetve Olaszország viszonylag gyenge, 60 és 70 közötti pontszámot kapott, addig Írország, Németország vagy a balti államok 70 és 77 közötti pontértéket értek el. Az index és a startupok migrációja közötti regressziós elemzés alapján megállapítható, hogy a gazdasági szabadság egységnyi növekedése a startupok beáramlásának 2,5 százalékpontos növekedését okozza (Startup Heatmap Europe 2016).

Az európai startupok területi eloszlásának és migrációjának vizsgálata érdekes törésvonalat mutat: amíg a balti államok – elsősorban Észtország Lettország – mára európai szinten virágzó startup-ökoszisztémának adnak otthont, addig az egyéb közép- és kelet-európai országok esetében az elvándorlás a jellemző. Ez a jelenség azért is figyelemre méltó, mert az EU új (poszt-szocialista) tagállamai az 1989 és 1991 közötti rendszerváltások következtében közel azonos színvonalról indultak, és a 2004. évi

(illetve 2008. évi) EU-csatlakozás, valamint a NATO-tagság következtében valamennyi esetben a nyugati típusú fejlődési pálya iránti elkötelezettség jelenik meg. E tendencia következtében különös figyelmet fordítottunk a balti államok és a többi közép- és kelet-európai ország közötti eltérések vizsgálatára.

A kapitalizmusvariációk

A piacgazdaságok intézményrendszerei összehasonlításának, azok tipizálásának az irodalma rendkívül kiterjedt. Az elméletek közül jelenleg legbefolyásosabbaknak a kapitalizmus változatai tekinthetők (Farkas 2015). A VoC értelmezésében az intézmény (*institution*) a formális és informális szabályok azon rendszere, amelyet normális körülmények között a gazdasági aktorok normatív, kognitív vagy anyagi okokból követnek. A szervezetek (*organisation*) az előbbiekhöz kapcsolódva azon entitások, amelyek szabályai hozzájárulnak a politikai gazdaság intézményeihez (North 1990).

David Hall és Peter Soskice (2004) tanulmánya a kapitalizmus két ideáltípusát különíti el. Az egyik ideáltípus a német és az osztrák mintán alapuló koordinált piacgazdaság (*coordinated market economy*, CME), míg a másik az USA liberális piacgazdasága (*liberal market economy*, LME). A kétféle kapitalizmust a szerzők hat fő jellemző alapján különítik el, amelyek a következők: (1) az uralkodó koordinációs mechanizmus, (2) a beruházások finanszírozásának forrásai, (3) a vállalatkormányzás (*corporate governance*) jellege, (4) az iparági kapcsolatok, (5) az oktatás fókuszja, valamint (6) az innovációk szereplők közötti transzfere. A különböző kapitalizmusmodellek jellemzőit ezen szempontok szerint az 1. táblázatban mutatjuk be.

Bár az elmélet a fejlett országok működését illetően meggyőző magyarázóerővel rendelkezik, azt a későbbi kutatások csak kiindulópontnak tekintették. Bruno Amable öt kapitalizmusmodellt különített el,³ míg például André Sapir az Európai Unió országait vizsgálva négy modellt tárt fel (Farkas 2017).

Nölke és Vliegthart (2009) a VoC eredeti dichotómiájába nem tudták egyértelműen besorolni a visegrádi országokat, ezért egy új kapitalizmusmodellt, a függő piacgazdaság fogalmát vezették be. A függő piacgazdaság lényege, hogy ugyan az 1989/91-es rendszerváltásokat követően az érintett országokban jól képzett munkaerő, valamint működőképes politikai osztály állt rendelkezésre, viszont a meglévő ipar versenyképessége és a materiális tőke hiánya nyomán ezek az országok tőkeimportra szorultak. Az intenzív tőkeimport következtében azonban az ipar, a kereskedelem és a banki szek-

3 Ezek: a piaci alapú, a szociáldemokrata, a kontinentális európai, a mediterrán, valamint az ázsiai.

tor jelentős része külföldi kézbe került, amely helyzetéből adódóan jelentős alkupozióval rendelkezik a gazdaságban. Emiatt a kialakult piacgazdaság a külföldi működő tőkétől függőnek tekinthető.

1. táblázat: A különböző kapitalizmusvariációk főbb ismérvei

Ismérv	Liberalis piacgazdaság LME	Koordinált piacgazdaság CME	Függő piacgazdaság DME	Kétszeresen függő piacgazdaság DDME
Koordinációs mechanizmus	piaci verseny és formális szerződések	vállalatok közötti kapcsolatok és szervezetek	transznacionális vállalatok belső hierarchiájától való függés	transznacionális vállalatok belső hierarchiájától, illetve kormányzati kapcsolatoktól való függés
Beruházások finanszírozásának forrása	belföldi és külföldi tőkepiacok	hazai bankok, belső források	FDI és külföldi tulajdonú bankok	FDI és külföldi tulajdonú bankok, továbbá központi költségvetés, EU-s források, illetve állami bankok
Vállalatirányítás	külső kontroll/széles körű tulajdonosi struktúra	belső kontroll/koncentrált tulajdonlás	transznacionális vállalkozások központjának kontrollja	transznacionális vállalkozások központjának kontrollja, közvetett és közvetlen állami kapcsolatok szükségessége, központilag irányított állami vállalatok
Ipari kapcsolatok	piaci alapú, kevés kollektív szerződés	korporatista, konszenzusos, iparági vagy országos kollektív szerződések	képzett munkaerő megtartása, vállalati szintű szerződések	képzett munkaerő megtartása, vállalati szintű szerződések, erős állami befolyás, széles körű és centralizált közszféra
Oktatás	általános képesség, jelentős K+F ráfordítás	vállalati vagy iparági specifikus tudás, szakmai képzés	továbbképzések korlátozott finanszírozása	továbbképzések korlátozott finanszírozása, domináns állami szerep
Innovációtranszfer	piaci alapon, formális szerződések szerint	jelentős a közös műveletek és a szervezetek szerepe	transznacionális vállalatokon belüli transzferek	transznacionális vállalatokon belüli transzferek, állami erőforrások, koordináció és transzfer
Komparatív előnyök	radikális innováció	tőkejavak inkrementális innovációja	részben standardizált ipari javak összeszerelése	részben standardizált ipari javak összeszerelése, gazdaságpolitikák és politikai prioritások könnyebb megvalósítása, kedvező környezet államilag kedvezményezett szektorok számára

Forrás: LME, CME és DME oszlopok esetén Nölke és Vliegienthart (2009: 680), DDME esetében Bank (2017: 33). A DDME esetében a kiemelés a DME-vel való azonosságokat jelöli

Bank (2017) a magyarországi jelenségeket vizsgálva az állam erősebb szerepét mutatta ki, amiből a piacgazdaság kettős függőségét vezette le. A szerző az elemzés során rávilágított az állam erőteljes gazdaságpolitikai szerepvállalására, ami elsősorban az uniós, kisebb részben pedig a hazai költségvetési források allokációjával torzítja a piaci szereplők döntéseit. A modell szerint a transznacionális vállalatokkal versenyezni képtelen hazai vállalkozások számára a járadékvadász viselkedés racionális.

Ugyanakkor a balti államok esetében a korábbi kutatások a liberális piacgazdasági modellt tekintik uralkodónak. Adam és szerzőtársai (2009) Észtország esetében jutottak erre az eredményre, Aidukaite (2014) pedig Litvániában.

Bohle és Greskovits (2012) szerint a VoC dichotómiája a fejlett világon kívül nem kielégítő, így Polányi Károly munkássága alapján egy új elméleti keretet alakítottak ki a közép- és kelet-európai országok kapitalizmusának tipizálására. A szerzők részletes elemzése alapján a balti államok kapitalizmusmodellje tiszta, míg a visegrádi országoké *beágyazott neoliberálisnak* tekinthető, Szlovéniában pedig egyfajta neokorporatista modell alakult ki.

Alkalmazott módszertan

Kutatásunk során elért eredményeink és a levont következtetések alapját a hazai és a nemzetközi szakirodalom feldolgozása jelentette. A szakirodalmi forrásokat statisztikai adatok feldolgozásával egészítettük ki.

Eredmények

A fejezetben a balti államok, a visegrádi országok és Szlovénia intézményrendszerének főbb jellemzőit, valamint annak a startup-ökoszisztémára gyakorolt potenciális hatásait mutatjuk be.

Balti államok

A liberális fejlődési út nem tekinthető véletlennek, azt Adam és szerzőtársai (2009) az útfüggőségre (*path-dependence*) vezetik vissza. A balti államok esetében ugyanis a rendszerváltás a függetlenség elnyerését is jelentette, továbbá a folyamatban a többi országtól eltérően a helyi (kommunista) politikai osztálynak sokkal kisebb szerepe

volt. A rendszerváltás ebből kifolyólag ténylegesen egy új ország létrehozását jelentette, amihez a helyi elit csak részben állt rendelkezésre.⁴

A helyi elit hiánya következtében a rendszerváltáskor és azt követően az ország politikájára jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi szervezetek, elsősorban a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) tanácsadói. Ezen szervezetek a neokonzervatív közgazdasági gondolkodást honosították meg, amit olyan intézkedések jeleztek, mint a részleges privatizáció és a nyugdíjreform (Aidukaite 2014). A negatív társadalmi megítélésű programok keresztülvitelét stabil kormányzás segítette, amit Adam és szerzőtársai (2009) Észtország esetében a jelentős számú orosz kisebbséggel és az Oroszországgal szembeni gyanakvással magyaráznak. Bohle és Greskovits (2012) szintén az orosz kisebbség jogainak kurtítását hozzák fel a politikai stabilitás áráként.

Bár Aidukaite (2014) a liberális modellt mintegy ellenpontozva részletesen taglalja Litvánia viszonylag bőkezű szociális szolgáltatásait, a szerző azt is megjegyzi, hogy a globális pénzügyi válság következtében szűkült a szolgáltatások köre és/vagy azok mértéke.

Az elemzések alapján megállapítható, hogy a balti államok kapitalizmusmodellje egyszerre tekinthető adottságnak, lehetőségnek és komoly hátránynak. Adottság abban az értelemben, hogy a nyugati orientációt feltételezve a kis létszámú, illetve a materiális és immateriális tőkében egyaránt szegény országok fejlődése csak a gazdaság nyitottságával volt megvalósítható. Lehetőség, mert a megfelelő reformok végrehajtása mellett a gazdaság versenyképessége javítható, amit jól mutat, hogy 2011 és 2015 között mindhárom ország csatlakozott az euróövezethez, és a startupvándorlási egyenleg is pozitív. Mindazonáltal ez a fejlődési pálya hátrányokat is tartogat, ugyanis a kicsi és nyitott gazdaságok fokozottan érzékenyek a globális konjunktúraciklusokra, továbbá a versenyképes oktatás és a relatív alacsony bérek számottevő elvándorlási hullámot is kiválthatnak.

A Heritage Foundation értékelése alapján az országok mindegyike viszonylag magas, 70,4, illetve 77,2 közötti pontszámot ért el, és Litvániát kivéve erőteljes pozitív startupvonzással rendelkezik (Startup Heatmap Europe 2016). Tallinn mára Európa startuphubjai közé került (Startup Heatmap Europe 2016). Véleményünk szerint ezen eredmények mögött az erőteljes nyugati elköteleződés és a végrehajtott liberális gazdasági reformok állnak. Ezek az intézkedések az országokat ugyan a külső sokkokkal

⁴ A politikai osztály és az elit közötti megkülönböztetés tudatos. A politikai osztály „olyan pozíciókat elfoglaló személyekből áll, akik képesek a társadalom egésze számára jelentős döntéseket hozni, illetve ilyen döntéseket befolyásolni”. Ezzel szemben az elitnek a magyar nyelvben erkölcsi jelentése is van (Gyórfy 2017: 30). A megkülönböztetés tehát tovább specifikálja Rehnitz (2010) definícióját.

szemben kifejezetten sérülékennyé teszik, a tapasztalatok szerint a regenerációs képességük magas, továbbá az euróövezet erőteljes védőernyőt képezhet a kis és nyitott gazdaságok számára.

A visegrádi országok

A visegrádi országokat Nölke és Vliegenthart (2009) külön kategóriába, a függő piacgazdaságok közé sorolták. Ezen országok kapitalizmusmodelljét a külföldi nagyvállalatok erőteljes alkupozíciója jellemzi, ami a tulajdonlás mellett más csatornákon is jelentkezik. Ezek a következők: (1) a külföldi nagyvállalatok állítják elő az országok exportjának jelentős részét, ami a jelentős importszükséglet mellett is pozitív külkereskedelmi egyenleget eredményez (Pogátsa 2016); (2) a transznacionális vállalatok által kínált bérek rendszerint jelentősen meghaladják a fogadó országban tapasztalható béreket, ami támogatja a lakossági fogyasztást és javítja közhangulatot, valamint valamelyest mérsékli a népesség gazdaságilag motivált elvándorlását; (3) a cégek tőkebefektetései nagyarányú munkahelyteremtéssel járnak, ami kedvező a politikai osztály számára, főként a munkanélküliséggel sújtott időszakokban. Ennek megfelelően a kormányok gyakran egymással versenyezve nyújtanak a betelepülőknek különféle támogatásokat, adócsökkentéseket, illetve egyéb kedvezményeket (Drahokoupil 2008); (4) a transznacionális cégeknek nyújtott kedvezmények fokozzák a helyi kis- és közepes vállalkozások (kkv) versenyhátrányát, ezáltal is nehezítve a helyi gazdaság fejlődését.

A gazdaság függő jellege kihat az ország innovációs képességére is. Az FDI-től függő gazdaságok versenyelőnyét Nölke és Vliegenthart (2009) a standardizált ipari folyamatokban találták meg, ami a transznacionális vállalatok termelési láncán belül a legkevésbé hozzáadott értéket jelenti (Pogátsa 2016). Az FDI-alapú „újraiparosítás” tehát az ipari gazdaságok között konzerválja a magyar gazdaságot, az alacsony oktatási kiadások miatt a tudásalapú gazdaság kiépítésének a gátját képezi (Hámori–Szabó 2010; Pogátsa 2016). A csekély hazai innováción belül is jelentős a (jellemzően külföldi tulajdonú) nagyvállalatok szerepe, a kkv szektorba történő tovagyrúzó (*spillover*) hatások volumene csekély (Hámori–Szabó 2010). Bár Lengyel és Varga (2018) megállapítják, hogy Magyarország gazdasági növekedését elsősorban a feldolgozóipari külföldi működő tőkét vonzó térségek okozzák, Gál Zoltán (2019: 681) rámutat, hogy „ezekben a megyékben az innovatív, tartós és fenntartható növekedés tényezői (kutatók, K + F, szabadalmak, diplomások, innovatív hazai vállalkozások) hiányoznak, így a növekedés ezekben a megyékben is időleges”.

Noha a közép- és kelet-európai országok startupvándorlási egyenlege negatív (Startup Heatmap Europe 2017), a visegrádi országok eltérő eredményeket mutatnak fel: amíg Csehország és Lengyelország esetében nettó bevándorlás, addig Magyarország és Szlovákia esetében nettó kiáramlás figyelhető meg (Startup Heatmap Europe 2016).

Csehország esetében a pozitív vándorlási egyenleget két tényező magyarázhatja. (1) A rendszerváltást követően végrehajtott privatizációs modell nyomán a magyarországinál nagyobb mértékben maradtak fenn és működnek ma is a szocialista időkben létrejött ipari struktúrák. Ez hozzájárul a hazai szereplők exportképességéhez, valamint megfelelő alapot képezhet az innovatív ötletek megvalósításához. (2) A gazdasági fejlettség és a *nemzeti bajnok* szereplők támogatják a feltörekvő (*startup*) vállalkozások tőkéhez jutását. Lengyelország esetében a kedvező startupmigrációs egyenleget véleményünk szerint a többi közép- és kelet-európai államénál nagyobb belső piac okozhatja.

Magyarország és Szlovákia esetében a Heritage Foundation által számított IEF index közel azonos (66, illetve 66,6 pont) értéke mellett erős elvándorlás figyelhető meg – bár Szlovákiában az ezredfordulót követően végrehajtott reformok nyomán a versenyképesség és a gazdasági teljesítmény számottevően javult, a gazdaság függősége erős, és a korrupció szintje továbbra is magasnak tekinthető. Magyarországon ugyanakkor a gazdaság kettős függősége alakult ki, ami nem kedvez az innovatív vállalkozások létrejöttének.

A függő piacgazdaságok deklarált célja a német típusú szociális piacgazdasági modell megvalósítása, amit jól példáz a Magyar Nemzeti Bank Versenyképességi Programja, amely 2030-ra az osztrák fejlettségi szint 80-90 százalékának elérését célozza (MNB 2019: 9). A programban megfogalmazott intézkedések megvalósítása (például az innovációs kiadások növelése, a kkv-k tőkéhez jutásának támogatása, stb.) a magyarországi startup-ökoszisztéma fejlődésére várhatóan kedvezően hathat.

Szlovénia

Szlovéniát a legtöbb szerző egyedi esetnek tekinti. Bár Farkas (2017) a közép- és kelet-európai EU-tagállamok közé sorolja, a klaszterelemzésben három esetben is az északnyugati államok közé tartozott. Bohle és Greskovits (2012) tipológiája szerint az ország neokorporatista jellegű, míg Adam és szerzőtársai (2009) a szlovén gazdaságot a kontinentális, szociális jóléti állami modellekhez közelebb helyezik el.

A szlovén szocializmus és a rendszerváltás is eltért a többi közép- és kelet-európai ország modelljétől. Jugoszlávia a Szovjetunió vezette „táborból való kiátkozás” után korporatívabb szocializmust épített ki (Honvári 2006), ami az eleve iparosodott szlovén

tagállammal együtt egy sajátos intézményi struktúrát teremtett. A békés átmenethez hozzájárult, hogy a többi volt jugoszláv tagköztársaságtól eltérően Szlovénia függetlenné válása békésen zajlott le. Álláspontunk szerint Szlovénia fejlődési pályája az útfüggőség- és Camagni (2008) területitőke-modelljének együttes alkalmazásával magyarázható. Jugoszlávia konföderációs berendezkedése, a szlovén tagköztársaság iparosodottsága, a kommunista párt belső ellenzéke, valamint a többi volt szocialista országhoz képest erősebb nyugati kapcsolatok lehetővé tették a materiális és immateriális tőke rendszerváltás előtti felhalmozódását. Ez, valamint a *jugoszláv korporatista hagyományok* vezettek ahhoz, hogy a rendszerváltás után sem vált a helyi gazdaság versenyképtelenné, és könnyebben illeszkedett az Európai Unió régi tagköztársaságai közé.

Ugyanakkor a szlovén modell is a társadalmi egyenlőséget, a banki hitelezést, az inkrementális fejlesztéseken alapuló innovációt támogatja, ami nem nyújt kedvező táptalajt a startupok alapításához. A megállapítást alátámasztja, hogy a Heritage Foundation IEF indexe alapján az EU államai közül Szlovénia kapta a második legrosszabb pontszámot, melyhez a startupok 0 százalékos vándorlási egyenlege társult (Startup Heatmap Europe 2016).

Összefoglalás

Kutatásunkban az európai országok startup-ökoszisztémáit elemeztük, különös fókuszszal a közép- és kelet-európai országokra. Habár Florida (2005) alapján várható volt, hogy a startupok az urbánus területeken koncentrálnak, mégis jelentős eltérést mutat Varsó és Budapest vagy Tallinn és Pozsony startup-ökoszisztémája. Mivel az országok gazdasági teljesítménye közötti eltérések csekélyek, továbbá a 20. század második felében a megvalósult szocialista rendszereket tekintve az országok hasonló történelmi háttérrel is rendelkeznek, feltételezésünk szerint az eltérő startuptrendek mögött intézményi tényezők állhatnak. A különbözőségeket a kapitalizmusvariáció- (*varieties of capitalism*, VoC) elmélettel magyaráztuk.

Az új EU-tagállamok között egyértelműen a balti államok, elsősorban Észtország és Lettország startup-ökoszisztémája a legfejlettebb. Tallinn 2018-ra európai szintű startaphubbá vált, a startupok vándorlási egyenlege pedig pozitív. A jelenséget véleményünk szerint az országok liberális intézményi berendezkedése magyarázza. Esetükben ugyanis – a többi poszt-szocialista állammal ellentétben – a rendszerváltáskor nem állt rendelkezésre erős helyi elit, az új berendezkedésre erős hatást gyakoroltak a különböző nemzetközi szervezetek (például Világbank, IMF) szakértői (Aidukaite 2014). Habár

a liberális piacgazdasági modell fokozza a kicsi és nyitott gazdaságok sérülékenységét, az üzleti környezetre kedvező hatást gyakorol.

A visegrádi országok helyzete sajtóságos: amíg Lengyelországban és Csehországban pozitív a nettó startupmigráció, addig Magyarország és Szlovákia esetében jelentős elvándorlás mutatkozik. Habár a VoC alapján mind a négy ország függő gazdaságnak tekinthető, Lengyelország esetében a nagy belső piac, Csehország esetében pedig a rendszerváltást követő privatizáció módja, az ipari szektorban fennmaradt hazai tulajdon és ezzel összefüggésben a társadalmi tőke hozzájárulhat a kedvezőbb vállalkozási kedvhez. Szlovákia esetében ugyanakkor a korrupció és az FDI-tól való erősebb függés, míg Magyarországon a gazdaság államtól és FDI-tól való kettős függése magyarázhatja a startupok elvándorlását.

A szlovén startup-ökoszisztéma kedvezőtlen alakulását a gazdaság korporatista berendezkedése indokolhatja.

Álláspontunk szerint a startup-ökoszisztéma fenntartható fejlesztése elsősorban az intézményi rendszer változásán keresztül, az endogén növekedési tényezőkön alapuló piacgazdasági modellre való áttéréssel, de legalább az FDI-tól való függőség csökkentésével érhető el. Ugyanakkor, mivel ez rendszerint lassú folyamat, így rövid és középtávon megoldást a startupötletek inkubációja, a megfelelő képzés és mentorálás jelenthet.

Eredményeink legfőbb korlátját a startupokról rendelkezésre álló információk szűk köre jelenti. Véleményünk szerint egy hosszabb, 5–10 évnyi adatot tartalmazó minta alapján a következtetéseink tovább pontosíthatók. További kutatási irány ennek megfelelően a meglévő startupok működésének folyamatos monitoringja, valamint az új vállalkozások alapításának és kezdeti időszakának vizsgálata lehet.

Felhasznált irodalom

- Adam, F. – Kristan, P. – Tomsic, M. (2009). Varieties of capitalism in Eastern Europe (with special emphasis on Estonia and Slovenia). *Communist and Post-Communist Studies*, (42)1, 65–81.
- Aidukaite, J. (2011). Welfare reforms and socio-economic trends in the 10 new EU member states of Central and Eastern Europe. *Communist and Post-Communist Studies*, (44)3, 211–219.
- Aidukaite, J. (2014). Transformation of the welfare state in Lithuania: Towards globalization and Europeanization. *Communist and Post-Communist Studies*, (47)1, 59–69.

- Bank, D. (2017). The double-dependent market economy and corporate social responsibility in Hungary. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, (8)1, 25–47.
- Bohle, D. – Greskovits, B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Camagni, R. (2008). Regional Competitiveness: Towards a concept of territorial capital. In Capello, R. – Camagni, R. – Chizzolini, B. – Fratesi, U. (eds.): *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*, 33–48. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Csákné Filep J. – Szennay Á. – Radácsi L. (2019). A magyar startup vállalkozások nyomában. Budapest, LAB Working paper series; https://budapestlab.hu/wp-content/uploads/2019/02/WP_2_2019_zart.pdf (letöltve: 2019. 03. 09.).
- Farkas B. (2015). A kapitalizmus változatai Közép- és Kelet-Európában. *Közgazdaság*, (10)3, 105–112.
- Farkas B. (2017). *Piacgazdaságok az Európai Unióban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York/London: Routledge.
- Gál Z. (2019). Az FDI szerepe a gazdasági növekedés és a beruházások területi differenciálódásában Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, (66)6, 653–686. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.653>.
- Győrffy D. (2017). *Bizalom a pénzügyekben*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Hall, P. A. – Soskice, D. (2004). An introduction to varieties of capitalism. In Hall, P. A. – Soskice, D. (eds.): *Varieties of capitalism. The institutional foundations of comparative advantage*, 1–70. New York: Oxford University Press.
- Hámori B. – Szabó K. (2010). A gyenge hazai innovációs teljesítmény intézményi magyarázatához. *Közgazdasági Szemle*, (57)10, 876–897.
- Honvári, J. (2006). *Európa gazdaságtörténete*. Széchenyi István Egyetem, online jegyzet.
- Leven, B. (2011). Avoiding crisis contagion: Poland's case. *Communist and Post-Communist Studies*, (44)3, 183–187.
- Makra Zs. (2009). A technológiai vállalkozások létrejötte, növekedése és gazdasági szerepe a szakirodalom tükrében, *Közgazdasági Szemle*, (56)2, 176–186. <http://www.keszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1080>.
- Magyar Nemzeti Bank (2019). Versenyképességi program 330 pontban. <https://www.mnb.hu/letoltes/versenykepességi-program.pdf> (letöltés dátuma: 2019. 03. 16.).
- Nemzeti Innovációs Hivatal (2014). Mi a startup? Elérhető: <https://nkfih.gov.hu/hivatal/hivatal-kiadvanyai/megjelent-nemzeti> (letöltés dátuma: 2018. április 4.).

- Nölke, A. – Vliegenthart, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism. The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, (61)4, 670–702.
- Lengyel, I. – Varga, A. (2018). A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, (65)5, 499–524. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>.
- Pogátsa Z. (2016). *Magyarország politikai gazdaságtana. Az északi modell esélyei*. Budapest: Osiris.
- Rechnitzer J. (2010). Elit a területi folyamatokban – Előszó egy kutatási programhoz. *Tér és Társadalom*, (24)2, 1–3. <https://doi.org/10.17649/TET.24.2.1309>.
- Szerb, L. – Vörös, Zs. – Páger, B. – J. Acs, Z. J. – Komlósi, É. (2018): Case study on the Hungarian new tech entrepreneurial ecosystem. FIRES research report, D5.8. Elérhető: <http://www.projectfires.eu/wp-content/uploads/2018/01/D5-8-Case-Study-Complete.pdf> (letöltés dátuma: 2018. április 3.).
- Startup Heatmap Europe (2016). https://www.startupheatmap.eu/assets/pdf/report_startupheatmap_europe_publish.pdf (letöltés dátuma: 2019. 03. 09.).
- Startup Heatmap Europe (2017). https://www.startupheatmap.eu/assets/pdf/StartupHeatmap_Europe_2017_LongReport.pdf (letöltés dátuma: 2019. 03. 09.).
- Startup Heatmap Europe (2018). The Rise of the Interconnected Startup. https://www.startupheatmap.eu/assets/pdf/SHM_2018_InterconnectedStartup.pdf (letöltés dátuma: 2019. 03. 09.).